

Emperador de la nostàlgia

J.M. COETZEE

La nostàlgia d'un passat perdut i l'ansietat per un futur sense llar són al cor de l'obra de maduresa del novel·lista austríac Joseph Roth (1894-1939). El desmembrament de l'antic imperi austrohongarès després de la Primera Guerra Mundial perjudicà sobretot els jueus, com Roth, que en el seu llibre més cèlebre, *La marxa de Radetzky* (1932), va assenyalar que la guerra havia significat «la fi de la meva pàtria, l'única que mai he tingut: la monarquia austrohongaresa».

En l'apogeu d'un regnat que va començar el 1848 i va durar fins al 1916, Francesc Josep, emperador d'Àustria i rei d'Hongria, governava uns cinquanta milions de súbdits. D'aquests, menys d'una quarta part tenien l'alemany com a primera llengua. Fins i tot dins de la mateixa Àustria, una de cada dues persones era alguna mena d'eslau: txec, eslovac, polonès, ucraïnès, serbi, croat, eslovè... Cada una d'aquestes ètnies aspirava a convertir-se en una nació per si sola, amb tot allò que pertoca a una nació, incloent-hi una llengua nacional i una literatura nacional.

L'error del govern imperial, com podem veure des de la perspectiva que dóna el temps, va ser prendre's aquestes aspiracions massa a la lleugera, creure que els avantatges de pertànyer a un estat multiètnic il·lustrat, pròsper i pacífic sempre superarien l'impuls separatista i el pes del prejudici antialeman (o, en el cas dels eslovacs, antihongarès). Quan el 1914 va esclatar la guerra –provocada per un espectacular atemptat terrorista perpetrat per nacionalistes ètnics–, l'imperi va adonar-se que era massa feble per resistir els exèrcits russos, serbis i italians situats a les fronteres, i es va esfondrar totalment.

«Àustria-Hongria ja no existeix» va escriure Sigmund Freud per a si ma-

teix el dia de l'armistici de 1918. «Jo no vull viure enlloc més... Continuaré vivint amb el tors i m'imaginaré que és tot el cos». Freud parlava en nom de molts jueus de cultura austrohongaresa. El desmembrament de l'antic imperi, i el nou traçat del mapa de l'Europa oriental per crear noves pàtries basades en les ètnies, van perjudicar sobretot els jueus, perquè no hi havia cap territori que poguessin assenyalar com a propi i ancestral. L'antic estat imperial supranacional els convenia; l'acord de postguerra era un desastre. Els primers anys del nou estat austríac, reduït al mínim i amb prou feines viable, amb escassetat d'aliments i després uns nivells d'inflació que es van endur els estalvis de la classe mitja, i amb violència al carrer entre forces paramilitars de dreta i d'esquerra, no van fer sinó intensificar la seva inquietud. Alguns van començar a fixar-se en Palestina com a llar nacional; d'altres es van girar envers el credo supranacional del comunisme.

La nostàlgia d'un passat perdut i l'ansietat per un futur sense llar són al cor de l'obra de maduresa del novel·lista austríac Joseph Roth. «La meva experiència més inoblidable va ser la guerra i la fi de la meva pàtria, l'única que mai he tingut: la monarquia austrohongaresa», va escriure el

1932. «Estimava aquesta pàtria», continuava en el pròleg de *La marxa de Radetzky*. «Em permetia ser un patriota i un ciutadà del món alhora, ser també un alemany entre tots els pobles austríacs. Estimava les virtuts i els mèrits de la meva pàtria, i avui, quan és morta i enterrada, fins i tot estimo els seus defectes i febleses». *La marxa de Radetzky* és el gran poema elegíac a l'Àustria dels Habsburgs, compost per un súbdit d'un remot territori imperial; una gran novel·la alemanya d'un escriptor que amb prou feines estava en contacte amb el món de les lletres alemanyes.

Moses Joseph Roth va néixer el 1894 a Brody una ciutat mitjana del territori imperial de Galítsia situada a uns quants quilòmetres de la frontera russa. Galítsia havia passat a formar part de l'imperi austríac el 1772, quan Polònia va ser esquarterada; es tractava d'una regió pobra densament poblada per ucraïnesos (anomenats rutens a Àustria), polonesos i jueus. La mateixa Brody havia estat un centre de *Haskalà*, la Il·lustració jueva. En la dècada de 1890, dos terços de la població eren jueus.

A les zones germanoparlants de l'imperi, els jueus de Galítsia no estaven gens ben considerats. Quan era un home jove que s'obria camí a Viena, Roth treia importància als seus

orígens, i afirmava haver nascut a Schwabendorf, una ciutat predominantment alemanya (aquesta ficció apareix als seus documents oficials). Afirmava que el seu pare havia estat (diversament) l'amo d'una fàbrica, un oficial de l'exèrcit, un alt funcionari de l'estat, un pintor, un aristòcrata polonès. En realitat, Nachum Roth treballava a Brody com a representant d'una companyia alemanya de tractants de gra. Moses Joseph mai no el va conèixer: el 1893, poc després de casar-se, Nachum va patir una mena de paroxisme cerebral durant un viatge en tren a Hamburg. El van dur a un sanatori i d'allà va anar a parar a les mans d'un rabí que feia miracles. Mai no es va guarir, mai no va tornar a Brody.

A Moses Joseph el va criar la seva mare a la casa dels avis materns, jueus assimilats i benestants. Va anar a una escola pública jueva on l'ensenyament es feia en alemany i després a l'institut alemany de Brody. La meitat dels altres estudiants eren jueus: pels joves jueus de l'est, una educació en alemany obria les portes del comerç i de la cultura dominant.

El 1914 Roth es va matricular a la Universitat de Viena. En aquell moment a Viena hi havia la comunitat jueva més gran d'Europa, unes 200.000 ànimes vivint en el que havia esdevingut una mena de gueto voluntari. «Ja és prou difícil ser un *Ostjude*» (un jueu de l'est), escribia Roth; però «no hi ha un destí més dur que ser un *Ostjude* foraster a Viena». Els *Ostjuden* no tan sols havien d'enfrontar-se a l'antisemitisme, sinó també a les reserves dels jueus occidentals.

Roth era un estudiant excepcional, sobretot de literatura alemanya, tot i

que en general menyspreava els seus professors, als quals trobava servils i pedants. Aquest menyspreu es reflecteix en els seus primers escrits, en què el sistema educatiu estatal apareix com una reserva per als qui només pensen a fer carrera o bé treballadors tímids i mediocres. Treballava a temps parcial com a tutor dels fills petits d'una comtessa, i durant aquesta etapa va adquirir hàbits de dandi com fer un petó a la mà de les senyores, portar bastó o dur monocle. Va començar a publicar poemes.

Joseph Roth al Jardí del Luxembourg, París, el 1926.

La seva educació, que el portava cap a una carrera acadèmica, va finalitzar a causa de la guerra. Superant les seves tendències pacifistes, es va allistar el 1916, alhora que abandonava el nom Moses. Les tensions ètniques eren prou importants al si del l'exèrcit imperial perquè el traslladessin fora d'una unitat germanoparlant; va passar el 1917-1918 en una unitat de parla polonesa a Galítsia. La seva etapa militar es va convertir en el te-

ma d'altres històries imaginades, entre les quals destaquen haver estat un oficial i presoner de guerra a Rússia. Al cap d'uns quants anys encara parlava fent servir sovint l'argot dels oficials.

Després de la guerra Roth va començar a escriure en diaris, i aviat es va fer popular entre els vienesos. Abans de la guerra Viena havia estat la capital d'un gran imperi; ara era una ciutat empobrida amb dos milions d'habitants en un país de tot just set milions de ciutadans. Bus-

cant més oportunitats, Roth i la seva recent esposa, Friederike, es van traslladar a Berlín. Allà escrivia en diaris liberals, però també a l'esquerrà *Vorwärts*, on signava «*Der rote Joseph*», Joseph el Roig. Es va publicar la primera de les seves *Zeitungromane* (novelles de diari), anomenades així no tan sols perquè compartien els temes dels seus escrits periodístics, sinó també perquè hi trencava el text en fragments curts i enèrgics. *La teranyina* (1923) tracta premonitòriament de l'amenaça moral i espiritual que representava la dreta feixista. Es va publicar tres dies abans del primer *putsch* de Hitler.

El 1925 Roth va ser contractat com a corresponsal a París del *Frankfurter Zeitung*, el

principal diari liberal, amb un sou que el convertia en un dels periodistes més ben pagats d'Alemanya. Havia anat a Berlín per fer carrera com a escriptor alemany, però a França va descobrir que en el fons era «un francès de l'Est». El va encisar el que anomenava sedositat de les dones franceses, sobretot de les dones de Provença.

Fins i tot de jove, Roth dominava un alemany lúcid i flexible. Ara, fent

servir Stendhal i Flaubert –sobretot el Flaubert d'*Un cor simple*– com a models, va perfeccionar el seu estil de maduresa, caracteritzat per l'exactitud. (Sobre *La marxa de Radetzky* afirmaria, «*Der Leutnant Trotta, der bin ich*», fent-se ressò conscientment del «*Madame Bovary, c'est moi*» de Flaubert.) Fins i tot va considerar la idea d'establir-se a França i escriure en francès.

Al cap d'un any, però, el *Frankfurter Zeitung* el va substituir en la corresponsalia a París. Decebut, es va oferir per viatjar a Rússia. Va avisar els editors que el seu costum de (com ell mateix deia) «tractar de manera irònica certes institucions, morals i costums del món burgès» no l'havia de discapacitar *a priori* per informar des de Rússia i les «conseqüències dubtoses» de la Revolució russa. La seva sèrie d'articles sobre Rússia va ser un gran èxit; la van seguir reportatges sobre Albània, Polònia i Itàlia.

Va continuar escrivint ficció, i fent un esforç per distanciar-se dels simples periodistes. «Jo no escric el que anomenen comentaris enginyosos. Esbosso les característiques d'aquesta era... Sóc un periodista, no un reporter. Sóc un escriptor, no un artesà dels articles de fons».

El 1930 va publicar la seva novena novel·la, *Job: la llegenda del sant bevedor*. Malgrat, o potser a causa de, el seu final sentimental de conte de fades –el vell Mendel Singer, maltractat pel destí i enfonsant-se en la misèria als barris més pobres de Nova York és salvat com per art d'encantament pel fill idiota que havia abandonat al Vell Continent, un fill que sense que ell ho sabés s'ha convertit en un músic famós arreu del món–, *Job* es va convertir en un èxit internacional (Roth va confessar que no podria haver escrit el final sense recórrer a la beguda). Hollywood va fer una versió cinematogràfica de *Job* amb el títol de *Sins of Man*, amb tots els trets jueus expurgats. Dos anys després de *Job* es va publicar el llibre més ambiciós de Roth, *La marxa de Radetzky*. Durant la seva vida es van editar sis novel·les més, totes amb una escala més petita, i uns quants contes.

La marxa de Radetzky, sense comparació la millor novel·la de Roth i

l'única en què va treballar sense preses excessives, segueix l'evolució de tres generacions de la família Trotta, que serveixen a la corona: el primer Trotta com a soldat ras ascendit a la petita noblesa gràcies a un acte d'heroisme; el segon un cap de l'administració provincial; el tercer un oficial de l'exèrcit la vida del qual es dissol en la futilesa a mesura que deixa de creure en la mística dels Habsburgs, i que mor sense fills a la guerra.

La trajectòria dels Trotta reflecteix la trajectòria de l'imperi. L'ideal de servei desinteressat personificat pel segon Trotta falla en el seu fill no perquè l'imperi hagi anat malament de manera objectiva, sinó perquè hi ha hagut un canvi en l'ambient que fa que sigui impossible mantenir l'antic idealisme (aquest canvi en l'ambient és el punt de partida de la dissecció de la vella Àustria en *L'home sense qualitats* de Robert Musil). El jove Trotta, nascut en la dècada de 1890, pot representar la generació de Roth i Musil («*Der Leutnant Trotta, der bin ich*») però el seu pare, que al final de la seva vida no tal sols s'ha d'empassar la vergonya dels fracassos del seu fill sinó també descobrir –com fa amb una humilitat entranyable– que les creences a què ha dedicat la vida han passat de moda, és la figura més tràgica del llibre, i la que demostra com Roth és un artista molt més complex que l'apologista dels Habsburgs en què després es va convertir.

En l'univers de Roth, és entre els súbdits més marginals que l'imperi troba els seguidors més fidels. Els Trotta, els seus austrohongaresos exemplars, no són d'origen alemany sinó eslovè. Com que havia eliminat una línia de la família, Roth va trobar un cosí llunyà dels Trotta a través del qual continuar la història en *La cripta dels caputxins* (1938), una seqüela més aviat esblaimada de *La marxa de Radetzky*, la seva història novel·lada del declivi de l'ideal imperial cap al cinisme i la decadència de la Viena de postguerra.

Mentrestant Friederike Roth havia contret una malaltia mental i havia estat hospitalitzada. Va passar els anys trenta en sanatoris a Alemanya i Àustria; quan els nazis van arribar al

poder va ser una de les persones seleccionades per patir l'eutanàsia.

El 1933 Roth va marxar definitivament d'Alemanya i, després de voltar per Europa durant una temporada, es va establir a París. La seva obra s'estava traduint a una dotzena d'idiomes; des de la majoria de punts de vista era un escriptor d'èxit. Els seus afers financers, no obstant, eren un caos. A més, feia temps que bevia molt i a mitjan dècada de 1930 havia caigut en l'alcoholisme. A París es va instal·lar en una petita habitació d'hotel i passava el dia al cafè de sota, escrivint, bevent i divertint-se amb els amics.

Oposat tant al feixisme com al comunisme, es va declarar catòlic i va implicar-se en la política realista, concretament en els esforços perquè Otto von Habsburg, renebot del darrer emperador, recuperés el tron. El 1938, quan es perfilava l'amenaça de l'annexió per part d'Alemanya, va viatjar a Àustria com a representant dels realistes per convèncer el govern que cedís la cancelleria a Otto. Va haver de marxar ignominiosament sense que li concedissin una audiència. Quan va tornar a París va instar a la creació d'una Legió Austríaca per alliberar Àustria per la força.

Li van sorgir oportunitats de fugir als Estats Units, però les va deixar passar. «Per què beus tant?», li va preguntar un amic preocupat. «Creus que podràs fugir? A tu també t'eliminaran», va respondre Roth. Va morir en un hospital de París el 1939, després de dies de *delirium tremens*. Tenia 44 anys. ■

J.M. Coetzee és escriptor. Ha estat guardonat en dues ocasions amb el premi Booker.

■ **NOTA:** Aquest article, del qual es publica només la primera part, va aparèixer originàriament a *The New York Review of Books* el 28 de febrer de 2002.